

ЕКОНОМІКА АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

УДК 631.1

М.С. Носенко

аспірант

О.О. Лобач

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ РИЗИКІВ В УКРАЇНІ

У статті проаналізовано сучасний стан страхування сільськогосподарських ризиків в Україні, визначено основні проблеми, що стримують розвиток цієї сфери страхових відносин, та запропоновано деякі напрями оптимізації страхового захисту підприємств агропромислового комплексу.

Ключові слова: страхування, ризик, сільськогосподарське підприємство, страхова компанія, страховий тариф, договір страхування, страхова субсидія.

I. Вступ

За підсумками 2011 р. кількість сільськогосподарських підприємств становила більше ніж 15 тисяч суб'єктів та 43 тисячі фермерських господарств, з них 57,4% були прибутковими, причому рентабельність операційної діяльності становила 5,2% [13]. Однією з найголовніших причин низьких фінансових показників підприємств цієї галузі можна назвати велику кількість ризиків, тобто залежність від факторів, що важко піддаються контролю людини, а їх вплив призводить до майнових втрат суб'єкта господарювання внаслідок порушення нормального ходу виробничого процесу. При цьому такими порушеннями є зміни в процесах органогенезу (росту й розвитку рослин) у рослинництві, які призводять до ушкодження й загибелі сільськогосподарських культур, а у тваринництві порушення виробничих процесів призводить до хвороб і загибелі тварин.

Як переконує досвід країн з ринковою економікою, серед джерел покриття збитків, зумовлених ризиками в сільському господарстві, перше місце належить фондам, створеним методом страхування.

У вітчизняній науковій літературі страхуванню сільськогосподарських ризиків приділяється багато уваги, що зумовлено актуальністю та необхідністю розвитку цих відносин у сучасних умовах. Зокрема, розробкою основних теоретичних аспектів здійснення агрострахування займаються В.Д. Базилевич, К.Г. Воблий, Н.М. Внукова, В.І. Грушко, Я.П. Шумелда та ін. Однак поряд із цим залишаються не повною мірою висвітленими

питання стосовно організації страхового захисту виробництва продукції рослинництва залежно від рівня прояву природно-кліматичних ризиків. Попри розуміння важливості розвитку сільськогосподарського страхування, а також визначення для досягнення щодо заходів, на сьогодні в Україні досі немає чіткого стратегічного плану щодо покращення ситуації в страхуванні сільськогосподарських ризиків.

II. Постановка завдання

Мета статті – проаналізувати сучасний стан страхування ризиків агропромислового комплексу на предмет пошуку проблем розвитку аграрного страхування в Україні та розробити шляхи оптимізації страхового захисту підприємств агропромислового комплексу.

III. Результати

Важливою особливістю діяльності вітчизняних аграрних підприємств є залежність від природних умов, а тому кліматичні ризики є одними з основних у цій галузі (табл. 1). Зокрема, вимерзання, заморозки, град, злива, буря, ураган, посуха, повінь, селі, пожежі, вимокання, випрівання внаслідок стихійного лиха завдають щороку значних збитків сільськогосподарським підприємствам. Так, наприклад, через важкі погодні умови зимових місяців 2012 р. вітчизняні аграрії не матимуть можливості зібрати великі врожаї. Експерти оцінили 30–35% площ з озимими культурами як недостатньо вкриті снігом. А через різкі перепади температури збитки сільськогосподарських підприємств можуть становити більше ніж 800 млн грн [8].

Найбільш характерні сільськогосподарські ризики для регіонів України [5]

Регіон України	Характерні агроризики
Західний Лісостеп	Приморозки, град, часті зливи
Центральний Лісостеп	Вимерзання, посухи, град
Східний Лісостеп	Град, вимерзання, посухи та пожежі
Північний Степ	Зливи, посуха та пов'язані з нею пожежі
Донецька височина	Сильні зливи, іноді з градом, загроза сильної посухи та локальних пожеж
Південний Степ	Посуха та пожежа, небезпечними також є зливи з градом

За таких умов аграрні підприємства вимушені шукати засоби й методи мінімізації наявних ризиків та наслідків їх реалізації. З цієї метою вони можуть упроваджувати системи точного землеробства, використовувати альтернативні технології вирощування культур, нові засоби та системи захисту рослин тощо. При цьому для використання зазначених способів управління агроризиками необхідні значні фінансові ресурси, які для більшості вітчизняних сільськогосподарських підприємств є недоступними.

Альтернативним варіантом регулювання майнових втрат у результаті настання непередбачуваних подій для юридичних осіб може бути передача відповідних ризиків іншому суб'єкту господарювання, зокрема страховій компанії.

Досвід економічно розвинутих країн переконує, що страхування – найбільш ефективний механізм управління ризиками, особливо в аграрному секторі економіки. Основною метою страхування сільськогосподарських ризиків є повна чи часткова компенсація сільгоспвиробникові майнових втрат через несприятливі природні умови та покращення його фінансового становища, у тому числі кредитоспроможності [4].

В умовах сучасного розвитку страхування сільськогосподарських ризиків для вітчизняних підприємств є незаперечно актуальним. Проведене дослідження ринку агостраховання свідчить, що навесні 2011 р. було укладено майже 2000 договорів страхування, що перевищило показник 2010 р. більше ніж у два рази. При цьому із загальної кількості укладених договорів в осінньо-зимовий період 338 припадає на страхування озимої пшениці (середній тариф за такими договорами – 7,2%, платіж – 152 грн / га), на озимий ріпак – 258 договорів (тариф – 6%, платіж – 88 грн / га), озимий ячмінь – 112 договорів (тариф – 5,6%, платіж – 67 грн / га) [12]. Найбільше договорів страхування озимих культур було укладено в Полтавській (147 договорів), Кіровоградській (83 договори), Херсонській (63 договори) та Одеській (61 договорів) областях. Значні площі посівів у 2011 р. були застраховані в Херсонській та Полтавській областях (36,5 та 35,3 тис. га, відповідно), а найменший обсяг застрахованих площ був у АР Крим (2 тис. га), у

Донецькій (3,6 тис. га), Київській (3,8 тис. га) та Харківській (6,6 тис. га) областях [7].

У 2010–2011 рр. агостраховання здійснювали 15 страхових компаній: “Оранта”, “Уніка”, “Провідна”, “ІНГО-Україна”, УАСК, РЗУ, HDI, “Брокбізнес”, УПСК, “АСКА”, “АСКО-Донбас Північний”, “Українська Екологічна Страхова Компанія”, “Оранта-Січ”, “Універсальна” та страхова група “ТАС”. На перші шість компаній припадає 87,7% зібраних премій і 86,03% здійснених виплат [12]. Крім цього, частка агостраховання становить 0,006% усього страхового ринку [6], що свідчить про непривабливість цього сегмента ринку для вітчизняних страховиків.

Аналіз вартості страхових програм для сільськогосподарських підприємств дає можливість стверджувати, що найнижчі страхові тарифи у 2011 р. зафіксовані в АР Крим (2,27%), Донецькій (2,19%) та Київській (4,08%) областях, а найвищий розмір страхових тарифів при страхуванні агроризиків був у Полтавській (8,96%), Хмельницькій (7,98%), Вінницькій (7,11%) та Миколаївській (6,84%) областях. Це можна пов'язати з мірою ризику, котрий притаманний цим регіонам, кліматичними умовами та кількістю потенційних страхувальників, більшість з яких зосереджена в центральній частині України.

Крім цього, переважна кількість страхових компаній, які сьогодні здійснюють страхування сільськогосподарських ризиків, мають незначний досвід ведення такої діяльності, оскільки лише 63% страховиків розпочали страхувати сільськогосподарські ризики після 1995 р. Цей факт дає змогу стверджувати про наявність двох спільних для всіх компаній проблем: відсутність надійних статистичних даних про факти настання несприятливих для сільськогосподарського виробництва природних явищ та обсяги недоотриманого з цих причин врожаю, недостатність знань і досвіду в оцінюванні ризиків сільськогосподарського виробництва [2, с. 325]. Як наслідок, за оцінками страховиків, збитковість цього виду страхування становить 140% [10].

У 2011 р. значних збитків зазнали сільськогосподарські товаровиробники Сумської області, де загальна площа постраждалих посівів становила 5,2 тис. га. У цьому регіоні страхові компанії навесні 2011 р. виплатили відшкодування за 22 договорами, а сума

страхових виплат становила 3,5 млн грн. Значні площі посівів постраждали також у Чернігівській (6 виплат, 3 тис. га, виплачено 1,45 млн грн), Херсонській (15 виплат, 2,8 тис. га, виплачено 1,4 млн грн), Одеській (17 виплат, 2,7 тис. га, виплачено 2,35 млн грн), Полтавській (18 виплат, 2,33 тис. га, виплачено 2,1 млн грн) та Кіровоградській (16 виплат, 2,23 тис. га, виплачено 1,98 млн грн) областях [7].

Рівень збитковості цього виду страхування для операторів страхового ринку вище ніж 100% був зафіксований у дев'яти областях, а саме в: Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Луганській, Одеській, Сумській, Харківській, Черкаській та Чернігівській. Варто зауважити, що лише в Одеській та Харківській областях високий рівень збитковості спостерігався при тарифі в регіоні вище від середнього значення на ринку, або рівному йому (6,52 та 6,36%, відповідно, середній страховий тариф на ринку – 6,39%). Решта сім областей мали рівень збитковості вище ніж 150% при середньому страховому тарифі значно нижче від середнього на ринку [7]. Це свідчить про те, що в деяких областях регіональні підрозділи страхових компаній демпінгують вартість послуг страхування, забуваючи про те, що дуже часто така практика призводить до значних збитків. Окреслена тенденція відповідає загальнодержавній тенденції – формальності агрострахування.

Крім цього, вітчизняні страховики здійснюють великі витрати на проведення страхових оцінювань і процедур визначення розмірів збитків після настання страхових подій. Як результат, це впливає на вартість страхових послуг для сільськогосподарських виробників. Не існує єдиних стандартів для розрахунку страхових сум і визначення розмірів збитків [3, с. 278].

Також для вітчизняних страхових компаній у сфері агрострахування великою проблемою є перестраховання ризиків. Особ-

ливо це виявляється при страхуванні врожаю сільськогосподарських культур. Успіх перестраховання на розвинутому західному ринку договорів страхування врожаю сільськогосподарських культур залежить від правильності розрахунку розміру страхового тарифу. Зокрема, західні перестраховики можуть прийняти на перестраховання договори за мультиризиками за тарифом не менше ніж 5%, франшизою не менше ніж 30% та за умови моніторингу посівів силами власних експертів, що значно підвищує адміністративні витрати на здійснення страхування. Витримати такі умови українським страховикам досить важко [2, с. 326].

З 2005 р. Законом України “Про державну підтримку сільського господарства України” передбачено створення Фонду аграрних страхових субсидій (ФАСС). ФАСС є державною спеціалізованою установою, яка створюється для надання страхових субсидій виробникам сільськогосподарської продукції. Фонд здійснює витрати на надання страхової субсидії у розмірі 50% вартості страхових премій, а також на надання страхової субсидії у розмірі 50% страхової франшизи при настанні страхового випадку [1].

Незважаючи на це, ефективну систему агрострахування за державної підтримки створити не вдалося. В Україні бюджетні кошти для страхування сільськогосподарських ризиків виділяються в недостатніх обсягах або не виділяються взагалі, а ті кошти, які виділяються, йдуть переважно на підтримку так званого “псевдострахування” [9]. Так, у 2005 р. у бюджеті було передбачено 54 млн грн на часткове здешевлення сільськогосподарським підприємствам страхових премій. Така підтримка діяла чотири роки, і весь цей час обсяги страхування зростали (табл. 2). Пік державного субсидування припадає на 2008 р., коли сільгоспвиробникам на зазначені цілі було виплачено майже 73 млн грн. З 2009 до 2011 р. кошти на страхування агро-виробництва держава не виділяла [11].

Таблиця 2

Основні показники страхових компаній зі страхування сільськогосподарських ризиків у 2005–2010 рр.

Показник	Роки					
	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Страхові премії, млн грн	12,8	28,5	117,1	155,4	42	84
Розмір державної підтримки, млн грн	5,8	12,5	47,8	72,8	0	0
Обсяг застрахованої площі, 10 тис. га	39	67	236	117	51	55
Кількість договорів страхування, шт.	910	1330	4397	1637	1980	1960

Складено за [5].

Наприкінці 2011 р. Верховна Рада України прийняла Закон України “Про особливості страхування сільгосппродукції з державною підтримкою”, де передбачено запровадження деяких суттєвих змін у практиці здійснення страхування агроризиків. Документом передбачено відновлення державних субсидій для здешевлення страхових

платежів, а також встановлено, що всі агро-страховики повинні увійти в Аграрний страховий пул. Також вказано, що субсидії в бюджеті будуть передбачені з липня 2012 р. в розмірі до 200 млн грн [6].

Представники страхових компаній позитивно оцінюють прийнятий Закон та сподіваються, що новостворене об'єднання буде

ефективно функціонувати й розвиватися. Слід звернути увагу на те, що вітчизняні страховики вже мали досвід організації подібних пулів. Так, у 2003 р. було створено два страхові сільськогосподарські пули. До першого пулу увійшло 16 компаній, і його очолила УСКА "АСКА", другий пул об'єднав сім страховиків на чолі з ЗАТ "Кредо-класік". Пулами були укладені договори перестраховування з швейцарськими та французькими перестраховиками, але через невелику кількість договорів страхування сільськогосподарських ризиків і, відповідно, невеликі суми страхових платежів активну роботу на ринку сільськогосподарського страхування пули не вели. На противагу цьому, майбутнє об'єднання страховиків включатиме всі страхові компанії, що займаються агрострахуванням, а це, у свою чергу, дасть можливість уникнути більшості проблем пулів, які діяли у минулому.

У результаті проведених досліджень розвитку страхування сільськогосподарських ризиків в Україні виявлено низку причин недосконалого формування цього сектора ринку страхових послуг, зокрема: кризовий стан сільського господарства; відсутність конкурентоспроможних та широких за асортиментом страхових послуг; ризиковість і збитковість страхового бізнесу в сільському господарстві порівняно з іншими видами страхової діяльності; висока вартість страхових послуг; відсутність єдиних підходів та сукупних статистичних даних щодо обґрунтованості страхових тарифів; складна процедура оформлення страхового договору; відсутність страхового аудиту та інформації про діяльність страхових компаній, кваліфікованих спеціалістів зі страхування агроризиків; відсутність страхової культури у страхувальників; відсутність суттєвої фінансової державної підтримки; низька страхова культура страхувальників та недостатній рівень кваліфікації працівників страхових компаній; недовіра потенційних страхувальників до страхових компаній; відсутність постійної прозорої й доступної інформації щодо діяльності страховиків, які здійснюють цей вид страхування.

IV. Висновки

Вітчизняний досвід організації системи страхування сільськогосподарських ризиків вказує на те, що досі не створено ефективного механізму взаємодії агропідприємств, страхових компаній та держави, хоча кожного року потреба суб'єктів господарювання сільськогосподарської галузі у страхуванні захисті зростає, зважаючи на непередбачуваний характер реалізації кліматичних ризиків. Тому першочерговим завданням є створення та налагодження ефективного функціонування механізму страхування сільськогосподарських ризиків, у вирішенні якого

ключову роль має відіграти держава. А на початковому етапі становлення такої системи страхування фінансова допомога з державного чи місцевих бюджетів стане запорукою вдало проведеної реформи.

Одним з перспективних напрямів оптимізації страхового захисту підприємств агропромислового комплексу є запровадження ліцензії на страхування сільськогосподарської продукції, що дасть змогу вирішити проблему відсутності інформації та достатнього контролю за здійсненням страховиками цього виду страхування. Потребує подальшого дослідження ідея організації страхування сільськогосподарських ризиків шляхом створення неприбуткових кооперативних товариств взаємного страхування виключно на добровільній основі. Основна ідея формування таких товариств в аграрному секторі полягає в тому, що сплачені страхові платежі рано чи пізно повертаються в тому чи іншому вигляді до страхувальника за мінусом поточних витрат на ведення страхових угод. При цьому довіра селян до таких товариств буде значно більшою, ніж до великих страхових компаній.

Список використаної літератури

1. Закон України "Про державну підтримку сільського господарства України" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
2. Мних М.В. Страхування як механізм надання гарантій підприємницької діяльності та соціального захисту населення: навч. посіб. / М.В. Мних. – К.: Знання України, 2004. – 428 с.
3. Плиса В.Й. Страхування: навч. посіб. / В.Й. Плиса. – К.: Каравела, 2005. – 392 с.
4. Яворська Т.В. Страхові послуги: навч. посіб. / Т.В. Яворська. – К.: Знання, 2008. – 350 с.
5. Агροстахування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agro-insurance.com>.
6. Агροстрахование (страхование агрорисков) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forinsurer.com/public/?t22>.
7. Більше всього відшкодування весною 2011 року за договорами страхування озимих культур страховики виплатили на Сумщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agroins.com.ua/producers/info?nid=news%7C33>.
8. Збитки аграріїв від цьогорічних морозів можуть бути катастрофічними [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.0532.com.ua/article/113976>.
9. Построение системы страхования сельскохозяйственной продукции в Украине нуждается в комплексном подходе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forinsurer.com/public/10/03/15/4062>.

10. Стан та перспективи розвитку страхування сільськогосподарських ризиків в Україні: аналіз результатів анкетування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.yur-info.org.ua/doc/1899117.jsp>.
11. Украинскому рынку агрострахования необходимы новые правила игры [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://forinsurer.com/public/11/10/31/4408>.
12. Український ринок агрострахування в 2011 р. демонструє розвиток – експерт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://finagent.com.ua/uk/news/4158>.
13. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 5 березня 2012 р.

Носенко М.С., Лобач О.О. Современное состояние и проблемы развития страхования сельскохозяйственных рисков в Украине

В статье проведен анализ современного состояния страхования сельскохозяйственных рисков в Украине, определены основные проблемы, сдерживающие развитие этой сферы страховых отношений, и предложены некоторые направления оптимизации страховой защиты предприятий агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: страхование, риск, сельскохозяйственное предприятие, страховая компания, страховой тариф, договор страхования, страховая субсидия.

Nosenko M., Lobach O. The modern state and problems of development of insurance of agricultural risks in Ukraine

In the article the modern state of insurance of agricultural risks is analysed in Ukraine, basic problems that restrain development of this sphere of insurance relations and some directions of optimization of insurance defence of enterprises of agroindustrial complex are offered are certain.

Key words: insurance, risk, agricultural enterprise, insurance company, insurance tariff, contract of insurance, insurance subsidy.